

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1603>

Volume 6 Issue 6, p. 1311-1321, June 2013

İLETİŞİM ARACI METİN VE İŞLEV TİPOLOJİSİ* *MEDIUM OF COMMUNICATION TEXT AND FUNCTIONAL TYPOLOGY*

Yrd. Doç. Dr. Hasan YILMAZ

N.Erbakan Üni. A.Keleşoğlu Eğitim Fak. Yabancı Diller Bölümü

Abstract

For centuries, sentence has been accepted as the most basic linguistic component and it has also been accepted as the initial point of the language researches. In the midst of the 1960's, through the effect of pragmatics on language researches, text substituted for the sentence in consequence of the critics to this approach. As a result, textlinguistics as a subcategory of linguistics which basically studies on text emerged as a new scientific field.

The main aim of this new field is to distinguish between the text and the one which is not a text, to manifest the terms of textuality, to create a scientific association in the classification of the text types. At this point, we cannot say that scientists achieved this goal in terms of the existence of a widely accepted definition of the text and functional typology.

In this field, where the text is addressed in different approaches, linguists deal with this new field in terms of distinguishing the text and which are not a text, and some fundamental studies on the classification of text.

Bühler has made considerable studies on language theory. There are some researches on functional typology of texts which base these studies on Organon Model seeing language as a tool and putting forth the framework of communication. Among the significant typologies which is constituted by the effect of above model, such as: Jacobsen, Searl and at last Brinkers' functional typology of texts can be indicated. In our age, Brinker who has important

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

studies on text-linguistics, conceives that studies on creating functional typology of text should be given more priority than the studies in distinguishing the "text" and "non-textual" ones.

Adamzik developed a new approach which is based on producing different approaches on functional typology of text and so, he brought a new perspective to this field.

Key Words: Text, Textliguistic, Functional typology.

Öz

Yüzyıllar boyunca dil araştırmalarında "tümce", en temel dilbilimsel öge ve dil araştırmalarının temel hareket noktası olarak kabul edildi. 1960' lı yılların ortalarında ise, edimbilimin dil araştırmalarına etkisiyle birlikte bu yaklaşıma gelen eleştiriler sonucunda "metin" kavramı tümcenin yerini aldı. Bunun sonucunda dilbilimin bir kolu olarak metindilbilim, metinle uğraşan yeni bir bilim dalı olarak ortaya çıktı.

Dilbilimin bu genç dalının genel olarak amacı, metni metin olmayandan ayırmak, metinsellik şartlarını ortaya koymak, metin türlerinin tasnifinde bilimsel bir birliktelik sağlayabilmektir. Bu aşamada, amaca ulaşılabildiğinden ve genel geçerli bir "metin" tanımının ve işlev tipolojisinin varlığından söz edemeyiz.

Metni, metin olmayandan ayırt etme ve metinlerin tasnif edilmesi çalışmalarını başta olmak üzere metnin değışik açılardan araştırma konusu yapıldığı bu bilim dalında, değışik konularda farklı yaklaşımlarda bulunmakta ve bu genç bilim dalına katkılar sağlanmaya çalışılmaktadır.

Dil teorisi üzerine önemli çalışmalarını bulan Böhler'in dili bir araç olarak gören ve iletişimin ana çerçevesini ortaya koyan "Organon" modelini temel alarak yapılan bazı metin işlev tipolojisi çalışmalarını bulunmaktadır. Bu modelden etkilenecek oluşturulan önemli tipolojiler arasında Jakobsen, Searl ve son olarak da Brinker'in metin işlev tipolojileri gösterilebilir. Çağımızda metindilbilim alanında önemli çalışmalarını olan Brinker, metin işlev tipolojisinin oluşturulması çalışmalarını, "metni" "metin olmayandan" ayırt etme çalışmalarından daha öncelikli ele alınması gerekli bir konu olarak değerlendirmektedir.

Adamzik de bu modeliyle, üzerinde farklı yaklaşımların olduğu metinlerin işlev tipolojisinin oluşturulmasına yönelik bir yaklaşımda bulunmuş ve böylece bu alana yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metin, Metindilbilim, İşlev tipolojisi.

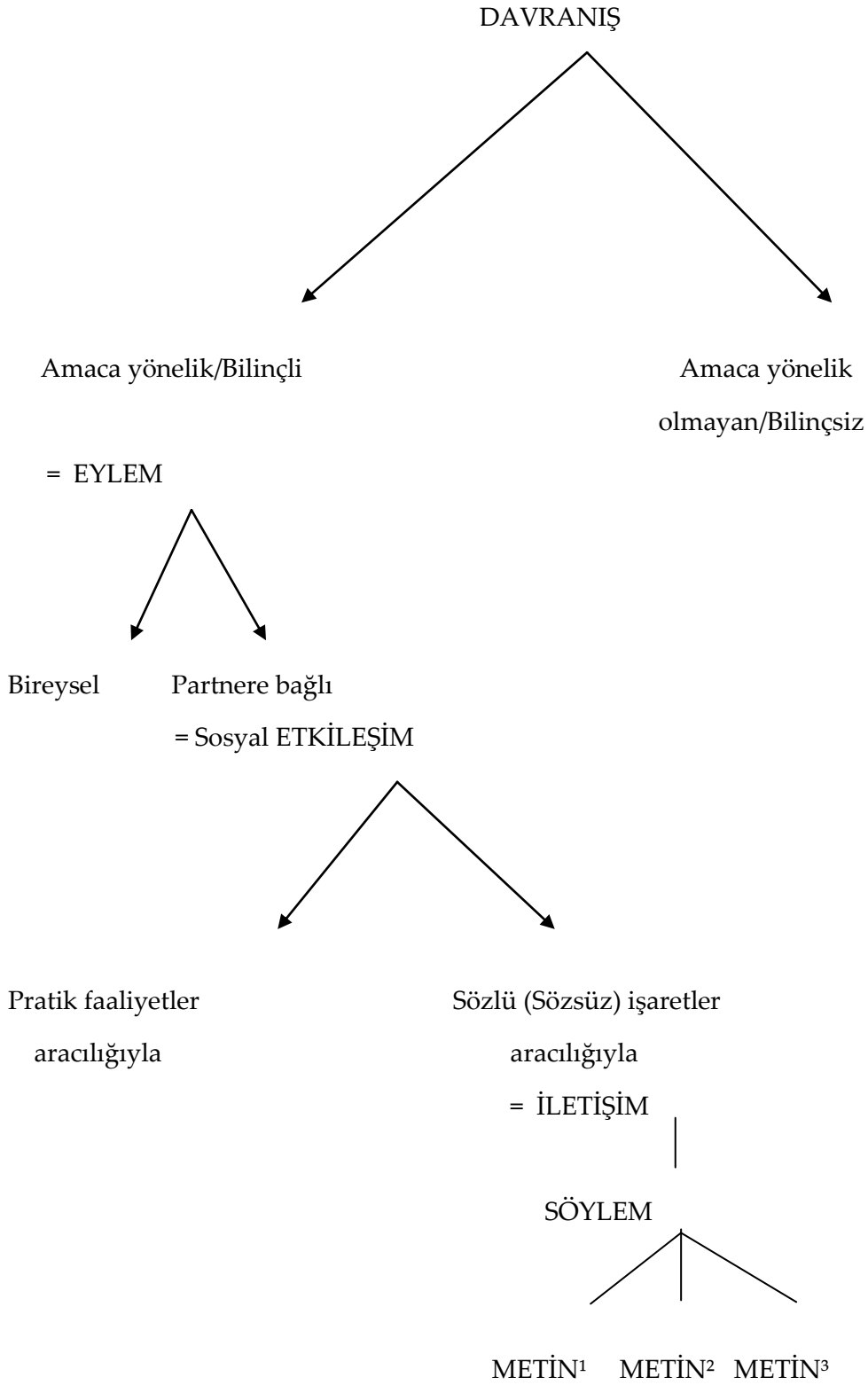
Giriş

Dünyaya gelip karakter olarak şekillenen insanoğlu aslında tarihi geçmişi olan bir topluluk içine doğar ve o toplumun şartlarına, normlarına göre sosyalleşir (bkz.

Luckmann, 1992: 95). Bu süreçte, sınırları kendisi tarafından çizilmemiş olan toplumsal bir yapı içerisinde şekillenir ve gelişimini sürdürmeye devam eder. Konumuna göre yeni arkadaşlar edinir, içerisinde şekillendiği toplumdan zaman içerisinde farklı düşünebilir ve aldığı eğitimle doğru orantılı olarak kendisine sunulan fikirlerden doğru ve kendi dünyasına yakın bulduklarını özümseyerek farklı düşünceler edinmeye başlar. Bu aşamada çevresiyle hep iletişim halindedir. Çevresindeki toplumsal oluşumlardan bağımsız değildir (Gökçe, 2003: 120). Çünkü insanlar varlıklarının doğal bir gereği olarak birbirlerine ihtiyaç duyar. Toplumsal hayat onları başka roller içerisine girmeye, mesleğinin yüklediği sorumluluğu yerine getirme, aile bireyi olma gibi temel rollerin yanı sıra başka roller olarak hayatını sürdürmeye adeta zorlar ve insan bu iletişimi diğer canlılardan farklı olarak yalnızca ona özgü olan “dil” ile kurar (bkz. Keçik ve Uzun, 2003: 3-4).

Dil psikolojisiyle de uğraşan Watzlawick ve diğerlerinin (1990: 53) iletişim biliminde çığır açan bir yaklaşım olarak görülebilecek olan tespitinde de dile getirildiği gibi “İletişim kuramamak imkansızdır”: Bireyin partnere karşı sessiz kalması, hiçbir şey dile getirmemesi bile aslında bir iletişim şeklidir. Bu bağlamda kişi, karşısındakine basitçe “Seninle konuşmak istemiyorum” demiş olmaktadır. Sessiz kalmanın bile bir iletişim şekli olarak görüldüğü bu aşamada, iletişimde metinlerin oynadığı rolün yadsınamayacağı ortadadır. Çünkü sıradan bir iletişimde amaç, kendisiyle iletişim kurulan bireye yönelik olarak, istenilen kelimeler seçilerek oluşturulan tümce ya da tümceler aracılığıyla niyetin karşı tarafa aktarılmasıdır. Bu aktarımın başarılı bir şekilde gerçekleşmesi, yani iletişimin başlangıçta düşünüldüğü gibi bir seyir izlemesi ise büyük oranda seçilen kelimelere, cümleler bütününe yani oluşturulan metne bağlıdır. Bu noktadan hareketle, kendisini oluşturan dilin yapısal özelliklerini içinde barındıran metin, insanlararası dilsel iletişimin temel unsuru olarak görülebilir.

Heinemann ve Heinemann (2002: 3) davranıştan metin oluşumuna kadar olan süreci, iletişimin oluşma öyküsünü, aşağıdaki gibi şemalaştırmış ve dilsel iletişimin temel kavramlarını daha anlaşılır bir şekilde gözler önüne sermiştir:

Bu şemayı günlük hayattan bir örnekle somutlaştıran Heinemann ve Heinemann verdikleri örnekte, bir gencin durakta bulunan banka oturarak tramvayın gelmesini beklediğinden, bu kişinin bu sırada etrafta dolaşanlara plansız ve gelişigüzel bir şekilde baktığından, yine aynı kişinin durağın karşısında bulunan evin ön cephesine gözünün iliştiğinden bahseder. Tüm bu örnekler durakta bekleyen gencin bir amaca yönelik olmayan bilinç dışı, farkında olmadan yaptığı davranışları göstermektedir. Beklediği tramvayın yaklaşmasıyla birlikte genç, bir amaç doğrultusunda yani yaklaşan tramvayı kaçırmamak ve ona binmek için ayağa kalkıp tramvayın açılacak olan kapısına doğru hareket eder, daha sonra açılan kapıdan geçerek tramvaya biner, içerideki insanlara çarpmamaya dikkat edip onların yanından geçerek ilerler, bu esnada bayanlara ve yaşlılara geçiş önceliği tanır. Tüm bunlar, onun başlangıçtaki amaca yönelik olmayan davranışının, amaca yönelik bilinçli gerçekleştirilen bir davranışa dönüştüğünü gösterir. Partner odaklı ve interaktif olan bu amaca yönelik eylem, hiçbir dilsel işaret ve gösterge kullanılmamış olsa da iletişimseldir. Aynı genç tramvayda “*Merhaba, na’ber*” sorusuna refleks bir cevap olarak “*Teşekkürler, idare eder*” şeklinde karşılık vererek bir metin oluşturmuş olur; yani her ne kadar hazırlıksız ve anlık bir karşılık olsa da amaca yönelik olarak iletişim kurma bilinciyle küçük bir metin üretilmiştir. Şemada da görüldüğü üzere, iletişimde bulunan tarafların kendi niyet ve istekleri doğrultusunda daha farklı şeyler konuşularak metin sayısı artırılıp metinler daha karmaşık bir hale bürünebilir.

Dilsel bir oluşum olan tümce, yüzyıllar boyu dilsel iletişimin temeli olarak görüldü. İfade tümcesi, dilek tümcesi, soru tümcesi vs. Dil üzerine yapılan çalışmalar ve özellikle de 60’lı yıllardan sonra edimbilim-dil ilişkisi çerçevesinde metin kavramının tümceden ayrı bir kavram olarak görülmeye başlanmasıyla birlikte metindilbilim, dilbilimin bir alt kolu ve uğraşı alanı olarak varlık göstermeye başlayan genç bir dilbilim alanı olarak kabul edildi. (bkz. Uzun, 1995: 17; Adamzik, 2004: 1). Hengirmen de (1999:276) bu bilim dalını “dili tümceler arası bağlantıları temel alarak inceleyen, dil kullanımını metin üretme olarak gören, metinleri bir bütünlük içinde ele alan dilbilim dalı” şeklinde betimlemiştir

O halde metin ne demektir? Metinsellik ne anlama gelir? Bir söylemin ya da yazının metin olarak kabul edilebilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerekir? Günlük hayatın akışı içerisinde kullanılan cümlelere bakınca, sıradan bir insanın yukarıdaki sorulara cevap vermesinde sıkıntı çekmesi çok da beklenmez; çünkü sıradan bir insana göre, günlük hayatta karşılaşılan gazete, dergi, mektup, hikâye, roman gibi yazılı ürünler birer metin olarak görülür. Aynı kişi tarafından, bir garda yapılan anonsun ya da bir polis aracının hoparlöründen çıkan, park yasağının ihlalinden dolayı ceza kesileceği uyarısının yapıldığı ses dizesinin “metin” kategorisine dahil edilip edilemeyeceği doğal olarak önemsenmez. Hatta şurası da bir gerçektir ki, günlük hayattaki iletişimsel işlevine göre “metin” kavramından farklı şeyler

anlaşılabilir: Edebiyatta bir metin veya hukukta, mühendislikte ya da psikoloji bilimindeki metinlerden aynı şeylerin anlaşılabilmesi söylenemez. Fakat her bir metnin ortak özelliği ise, onların “mantıksal, anlamsal ve dilbilgisel açıdan bağlantılı bir bütünlük” (Keçik ve Uzun, 2003: 11) göstermeleridir. Herhangi bir ifadenin “Metin” olarak isimlendirilebilmesi, onun bağlam ve yapı olarak bir bütünlük ortaya koymasını zorunlu kılar. Bu zorunluluk aynı zamanda ilgili ifadenin iletişimsel bir işlev üstlendiğinin de göstergesidir. Bu durum metindilbilimin uğraşı alanına girmekte ve “metinsellik” olarak adlandırılmaktadır (bkz. Toklu, 2007: 127). Genel kabul gören yaklaşıma göre de, Ehlich’in de dile getirdiği gibi “Metin, yazıyla sınırlandırılmamalıdır, bilakis metin sözlü de olabilir” (aktaran: Adamzik, 2004: 41).

İletişimsel odaklı bakış açısıyla birlikte dilbilimde de çalışmalar belirli bir yön değişikliğine girmiş ve “metin” dilbilimsel araştırmaların önemli bir uğraşı alanı haline gelmiştir. Bu süreç içerisinde “metin” bazında kavram kargaşasına son vermek, ikilemleri ortadan kaldırmak, metinlerin içeriği, kapsamı, metinselliğin tanımı ve farklı metin sınıflandırmaları noktasında çabalar artmıştır. (Bkz. Heinemann ve Heinemann, 2002: 63-64). Bu kapsamda, metin çeşitliliğinin fazlalığından dolayı metin tipolojisi oluşturma çalışmaları daha da önemsenmiştir.

Bu çalışmalarda genel bir hareket noktası vardır. Buna göre metinlerarası ayırım yapılırken genel ölçüt, metnin yapısal özellikleri ve toplumsal hayatta yerine getirdiği işlevdir. Metinleri yapısal olarak ayırmakla, onların dilbilgisel ve konu bakımından farklı düzlemlerde olabileceği ön kabul olmalıdır. Dilbilgisel olarak metinleri analiz ederken, metnin cümleleri arasındaki söz dizimsel ve anlam bilimsel bağlara dayanan ve onların şekillendirdiği dilbilgisel tutarlılığı anlamak gerekir. Bir metnin tematik (ele aldığı konu bakımından) incelenmesinden de metnin içeriğinin mercek altına alınması anlaşılmalıdır.

Günümüzde dilbilimsel metin analizinin en önemli şekli, metnin sözdizimsel özelliklerine göre incelenmesinin yanı sıra, onun iletişimsel-işlevsel sınıflandırmaya tabi tutulmasıdır. Bu aşamada metnin oluşturulmuş amacı çok önemlidir. Başka bir ifadeyle metni oluşturan ve o metni algılayan alıcı arasındaki ilişki incelenir. “Metnin işlevi nedir? Bu metin niçin kaleme alınmıştır? Bu metinle ulaşılmak istenen amaç nedir?” gibi sorular bu bağlamda birincil sorular olarak kabul edilebilir; dolayısıyla metnin yapısı, içeriği ve işlevi arasında doğrudan bir ilişki vardır (Bkz. Brinker, 2010: 137). İletişimsel bakış açısında önemli olan, oluşturulan metnin kim tarafından ve kimin için oluşturulduğu sorusuna cevap aramaktır; çünkü metinler, amaçsız oluşturulmuş söz dizeleri değildir, belirli bir iletişimsel amaç doğrultusunda oluşturulmuşlardır (Adamzik, 2004: 83; Habscheid, 2009: 14).

Edimbilimin dilbilimine girişiyle birlikte, oluşturulan metinlerin yapısı yanında onların iletişimsel işlevlerinin de dikkate alınması gerektiği genel bir kabul olarak kendisini gösterir. Bu kapsamda işlev tipolojileri üzerine Bühler’in temel olarak gördüğü Betimleme, İfade ve Çağrı işlevleri Brinker’de Bilgi İşlevi, İlişki Kurma İşlevi,

Çağrı İşlevi, Zorunluluk İşlevi, Deklarasyon İşlevi olarak çeşitlenmiştir (Adamzik, 2004: 107-109).

Brinker (2001: 95) “metnin işlevi” kavramını göndericinin “iletişimsel niyeti” olarak betimler, bu niyet, belirli genel geçerli, yani bir iletişim toplumunda önceden belirlenmiş olan, genel kabul gören araçlarla ifade edilir. Ona göre, göndericinin iletişimdeki niyeti, oluşturduğu metin aracılığıyla dile getirilmekte ve alıcının bu niyetin farkında olması yani onu anlaması, anlamlandırması beklenmektedir. Göndericinin bu söylemi, başka bir ifadeyle oluşturmuş olduğu metin, örneğin alıcıya bilgi vermeyi amaçlayan bir metin olabilir; böylece gönderici bir niyet doğrultusunda oluşturduğu metin ile alıcıya bir gönderide bulunmakta, iletişimsel niyeti doğrultusunda yönlendirmede bulunarak onda bir davranış değişikliği arzulamaktadır.

Metin işlev tipolojisi oluşturma çalışmaları neticesinde neredeyse tüm yaklaşımlar Bühler’in Organon modeline dayanmaktadır (Brinker, 2001: 10). Bu yaklaşımda dil bir araç olarak görülmekte ve bu araç yardımıyla gönderen, dünyadaki gerçeklikler hakkında alıcıyla iletişim kurmaktadır. Dilsel göstergeler aynı zamanda olaylar ve nesnelerin sembolü olarak varlık göstermektedir; böylece betimleme, açıklama işlevi yerine gelmektedir. Göstergeler, gönderenin iç dünyasının yansıması işlevini yerine getirdiğinde de ifade işlevini üstlenmektedirler; Çağrı işlevini yerine getirdiği zaman ise göstergeler, alıcının beklendiği, istendiği davranışlar sergilemesi için bir çağrıda bulunmaktadır.

Bu alanda temel olarak kabul edilen Bühler’in Organon modelini hareket noktası olarak alan başka yaklaşımlar da olmuştur. Searl’ün edimsöz tipolojisinden sonra Brinker (2010: 98) metinleri iletişimsel işlevlerine göre, “enformasyon, çağrı, bağlayıcılık, temas kurma ve deklarasyon” işlevleri olmak üzere beş bölüme ayırmaktadır:

- Enformasyon işlevi

Gönderici, bu işlevi üstlenen metinler oluşturarak alıcıyı bilgilendirme amacı taşıdığını ortaya koymaktadır. Okuyucu mektubu, bilirkişi raporu, eleştiri yazısı vs. bu tür işlevi yerine getiren metinler arasında sayılır.

- Çağrı işlevi

Gönderici bir metin oluşturmakta ve bununla bir eşyaya, bir nesneye dönük olarak alıcının belli bir fikre, yönelime sahip olmasını istemektedir, arzu ettiği yönde alıcıda davranış değişikliğinin oluşmasını amaçlamaktadır. Reklam metinleri, reçeteler, propaganda metinleri vb. bu tür çağrı işlevi içeren metinlerdendir.

- Bağlayıcılık (Zorunluluk) işlevi

Belli bir olayın gerçekleşmesi için gönderici alıcıya, kendisine karşı yükümlü olduğunu bildirmektedir. Anlaşma, sözleşme metinleri, garanti belgeleri bu tür metinler arasında yer almaktadır.

- Temas kurma işlevi

Gönderici, kişisel bir iletişim kurma amacıyla alıcıya bildirimde bulunur. Karpostal, teşekkür yazısı, mektup gibi metinler temas kurucu metinler kategorisinde yer almaktadır.

- Deklarasyon/Bildirge işlevi

Gönderici, yeni bir durumun, yeni bir gerçekliğin oluştuğunu alıcıya bildirir ve bu amaçla, alıcının oluşan bu yeni duruma göre davranışını belirlemesini, bu yeni gerçekliğe göre hareket etmesini bekler. Veraset ilamları, Vekalet, Belge vs. deklarasyon işlevi üstlenen metinler olarak günlük hayatta sıkça karşılaşılan metinlerdendir.

Günlük hayatta yerine getirdikleri iletişimsel işleve göre metinler, hava durumu metni, taziye metni, yemek tarifi metni, reklam metni gibi alt başlıklara ayrılmaktadır. Bunun temel sebebi ise alıcı konumundaki hedef kitleyle iletişime geçme ve onları etkileyerek istedik davranışlara yöneltebilme beklentisidir. Genel anlamda metinler, tarihin akışı içerisinde toplumsal gelişmelere ve içerisinde şekillendikleri toplumun beklentilerine göre oluşturulan dilsel karmaşık yapılardır. Bu bağlamda her bir metin somut bir metin türüne dâhildir ve okuyucu ilgili metinle iletişim halindeyken, yani onu okuyup anlamaya ve mesajı almaya çalışırken farkında olmadan da olsa ilgili metnin kurallarına göre hareket etmek zorundadır. Buradan hareketle Brinker (2010: 120-121), metin dilbiliminin görevinin hangi söz ya da tümcelerin metin olarak kabul edilebileceğini belirlemekten ziyade, metin türlerini ve onların temel özelliklerini ortaya koymak olduğunu özellikle vurgulamaktadır; ona göre edebi metinler de dahil olmak üzere metin türlerinin isimlendirilmesi noktasında tam bir uzlaşma olmadığı için metinlerin, günlük hayatta üstlendikleri iletişimsel işlevlere göre irdelenmesi gerekmektedir. Eğer metinlerin iletişimsel açıdan oynadıkları roller ölçüt olarak alınır, onları sınıflandırmak daha somut ve anlaşılır bir şekilde mümkün olabilecek, ve onların doğru bir şekilde tasnif edilebilmesi için genel geçerli ölçütler ortaya konulabilecektir.

Edimbilimin dilbilimiyle olan ilişkisiyle birlikte Bühler'in yaklaşımından başlayarak, en tanınmış işlev modellerini (Jakobson, Searle, Brinker) temel alarak metinlerin işlev tipolojilerini gözler önüne seren Adamzik (2004: 116-117), bu yaklaşımları harmanlayarak kendi işlev tipolojisini oluşturmuştur. İletişimsel metinlerin işlevlerine göre sınıflandırılmasında büyük rol oynayan "Amaç" kategorisinin bir üst başlığı olarak "Kâr Modeli" şeklinde Türkçeye tercüme edebileceğimiz bir işlev modeli (Ertragsmodell) ortaya koymuş ve "Kâr" kavramını, "metni üretenin ve algılayanın metinden kazandığı şey" olarak açıklamıştır. Daha çok

ekonomide kullanılan bir kavram olan “Ertrag modeli” kavramını metindilbilimde kullanan Adamzik’e göre kâr, kişinin kendisiyle ilgili işlevleri de kapsamaktadır. Bu kâr, bireyden bireye değişiklikler gösterebileceği gibi, farklı zaman dilimlerinde aynı metni okuyan aynı bireyin kazanımı da zamanla farklılık gösterebilir, değişebilir. Ertrag modelinde belirtilen işlev türleri ise:

- 1- Entelektüel işlev (Bir şey öğrenilir, kavranır, birey kendi fikirlerini geliştirir ya da gelişmeye açık olur).
- 2- Pratik işlev (Dünya’da bir şey değiştirilir, mesela birine bir işlev yüklenir, bir şey (nesne) edinilir, bir sözleşme yapılır vs.)
- 3- Eyleme yönelik işlev (Gelecekte -başkalarıyla birlikte- nasıl hareket edileceği netleştirilir).
- 4- Duygusal-psikolojik işlev (Duygular harekete geçirilir, berraklaştırılır, hissedilir; sevinçten, kızgınlıktan, arzudan veya can sıkıntısından dolayı duygular bastırılır; kişi kendisini psikolojik olarak rahatlatır).
- 5- Sosyal işlev (Diğerleriyle ilişki kurulur, onlarla tanışılır, onlara yaklaşılar veya onlardan uzaklaşılar).
- 6- Tinsel-ahlaki işlev (Birey, dünyadan ve kendisinden ne istediğinin farkındadır, belirli etik bir tutuma veya felsefi-dini bir dünya görüşüne sahip olur).
- 7- Şekle dönük işlev (Metinlerin estetik niteliği veya işlevleri alımlanır, şekilsel olarak tamamlanmış veya (beklenenden) sapma gösteren bir metin oluşturulur vs.).
- 8- İletişim ötesi işlev (Birey, kendi iletişimsel eylem kabiliyetini, dil- ve metin bilgisini genişletir).

Adamzik’e göre, metin oluşturulurken, bu işlevlerin -kazanımların- birkaçı bir arada bulunabilir. Bu gayet olağan bir durum olarak görülür. Birey, bu kazanımlardan -kârlar- yalnızca birisine de odaklanabilir ve diğerlerini kullanmayabilir. Metnin üreticisi ve alıcısı konumundaki kişiler bu işlevleri kendileri için, birlikte veya birbirleri için (Herhangi bir metni hemen oluşturmak gibi) yerine getirebilirler; bu son durumda, alıcı için amaçlanan kâr, üreticinin iletişimsel niyetiyle örtüşür; böylece, amaçlı bir şekilde olsun veya olmasın iletişimsel amaç, bir kârın -işlevin-, alt konumu olur. Bu yaklaşım kullanılarak, genel kabul görmüş unsurlarla ifade edilmiş olan amaçların kavranabileceği, aynı zamanda da olası bir iletişim kazasının da betimlenebileceği ve sonuçta, metinlerin kullanımındaki çeşitlilikle ve katılımcıların farklı bakış açılarıyla başa çıkmanın mümkün olabileceği görüşü paylaşılmakta ve bu durum, bu yaklaşımın avantajı olarak dile getirilmektedir.

Sonuç

20. yy.'ın ikinci yarısından itibaren, özellikle 60' lı yıllarda dil araştırmalarında edimbilimin etkisini derinden hissettirmesiyle birlikte tümcenin, dilin temel unsuru olarak görülmesinden vazgeçilmiş ve onun yerini "metin" kavramı almıştır. "Metin" kavramının gelişmesiyle birlikte, bu alandaki dilbilimsel çalışmalar ivme kazanmış ve metindilbilim dilbilimin bir alt uğraşı alanı olarak ortaya çıkmıştır.

Dilbilimin bu genç dalının genel olarak amacı, metni metin olmayandan ayırt etmek, metinsellik şartlarını belirlemek, metin türlerinin ayırımında bir bütünlük sağlayabilmektir. Bu noktada amaca ulaşılabildiğini, "metin" kavramı üzerine bir uzlaşı olduğunu ve metinlerin işlev tipolojilerinin bu kapsamda bir bütünlük gösterdiğini söylemek pek de mümkün değildir.

Metin türlerinin ayırımı noktasında yapılan çalışmalar genel olarak iki bölümde değerlendirilir: Birincisi, metinlerin yapısal (dilbilgisel) özellikleri bakımından mercek altına alınmasıdır. Diğerisi ise, metinlerin gündelik hayatta üstlendikleri işleve göre kategorilere ayrılması görüşüdür. Bu noktada yapılan çalışmalar genelde, Bühler'in Organon modelinden esinlenerek oluşturulmuştur. Buradan hareketle bir metin tasnif tipolojisi ortaya koymaya çalışılmıştır. Brinker başta olmak üzere bu alanda söz sahibi birçok bilim adamı, metinlerin gündelik hayattaki iletişimsel işlevlerine göre kategorilere ayrılması gerektiği fikrini benimsemiştir.

Bu alandaki görüş farklılıkları, işlev tipolojisi oluşturulurken ne tür ölçütlerin belirleyici olması gerektiğinin açık olmamasından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle metin işlev tipolojisi oluşturulurken metnin kendisinin mi, metnin her bir bölümünün mü, yoksa metin tip ve türleri ya da metnin özelliklerinin mi temel ölçüt olarak dikkate alınması gerektiği noktasında bir birliktelik oluşturulamamıştır. Bu bağlamdaki diğer bir sorun ise, metin işlev türleri belirlenirken öncelikli olarak, "ilgili metni üreten ve onun metin üretim amacı mı yoksa alıcı konumundaki kişi ve onun metni algılama ve yorumlama durumu mu temel ölçüt olarak alınıp belirleyici bir rol oynayacak" sorularına cevap bulunamamasıdır.

Bu ve benzeri konularda oluşan sorunların farklı bakış açılarıyla ve farklı yönlerden irdelenmesinin, dilbilimin genç bir alt kolu olan metindilbiliminin gelişmesine önemli katkılar sağlayacağı ortadadır.

"Ertrag Modeli" de bu kapsamda farklı perspektiflerin varlığında, mümkün olduğu kadar farklı işlevleri dikkate alan ve bunların yan yana da gelebileceğine dikkatleri çeken bir işlev tipolojisi ortaya koymayı mümkün kılmakta ve böylece metin işlev tipolojisi oluşturma çalışmalarına önemli bir katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

ADAMZİK, Kirsten (2004): Textlinguistik. Eine einführende Darstellung. Max Niemeyer. Tübingen.

- BRINKER, Klaus (2001): Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. Erich Schmidt. Berlin.
- BRINKER, Klaus (2010): Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. Erich Schmidt. Berlin.
- EHLICH, Konrad (1984): Zum Textbegriff. Y.y.: Adamzik, Kirsten (2004): Textlinguistik. Max Niemeyer. Tübingen.
- GÖKÇE, Orhan (2003): İletişim Bilimine Giriş. Turhan Kitabevi. Ankara.
- HABSCHEID, Stephan (2009): Text und Diskurs.W. Fink. Paderborn.
- HEINEMANN, Margot; HEINEMANN, Wolfgang (2002): Grundlagen der Textlinguistik. Max Niemeyer Verlag. Tübingen.
- HENGİRMEN, Mehmet (1999): Dilbilgisi ve Dilbilim Terimler Sözlüğü. Ergin Yayınevi. Ankara.
- KEÇİK, İlknur; UZUN, Leyla (2003): Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım. S. 3-4.İLERİ, Canan (Editör), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.
- LUCKMANN, Thomas (1992): Theorie des sozialen Handelns. W. de Gruyter. Berlin/Newyork.
- TOKLU, Osman (2007): Dilbilime Giriş. Akçağ. Ankara.
- UZUN, Leyla (1995): Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı. Simurg Yayınları. Ankara.
- WATZLAWICK, Paul; BEAVİN, Janet H.; JACKSON Don D. (1990): Menschliche Kommunikation. Formen, Störungen, Paradoxien. Hans Huber Verlag: Bern. Stuttgart. Toronto.